

منطق حقوق

مؤلف:

دکتر غفور موئیلی

www.ketab.ir

سرشناسه: عنوان و نام پدید آور:
خوئینی، غفور، ۱۳۲۶-
منطق حقوق: غفور خوئینی-

مشخصات نشر: ۱۸۳ ص.
شاپک: ۹۷۸۶۰۰۹۴۴۴۵۵۷
شاهرود: قانون و قلم، ۱۳۹۴.

وضعیت فهرست نویسی: فیپای مختصر
یادداشت: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی:
شماره‌ی کتابشناسی ملی: <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.
۳۷۸۷۰۶۵

منطق حقوق

دکتر غفور خوئینی
ناشر: انتشارات قانون و قلم
نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۴
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان
لینو گرافی و چاپ: آرمان علم
مرکز توزیع: تهران، میدان انقلاب، نبش خیابان اردیبهشت، تالار بزرگ کتاب،
پلاک ۳۲. تلفن: ۶۶۴۰۶۲۸۷-۶۶۴۰۶۲۸۵
کلیه‌ی حقوق چاپ و نشر محفوظ است.

فهرست مطالب

پیش گفتار ۱۳

فصل اول: کلیات دانش منطق و نظام حقوقی

مبحث نخست؛ چیستی، قلمرو و موضوع منطق حقوق	۱۸
گفتار اول؛ گام نخست: دانایی	۱۸
منطق و دانایی	۱۹
گفتار دوم؛ تعریف و موضوع منطق حقوق	۲۴
تعریف منطق حقوق	۲۴
موضوع منطق	۲۶
گفتار سوم؛ اقسام و مسائل منطق	۲۷
معیار تقسیم	۲۸
مسائل منطق	۲۸
گفتار چهارم؛ ویژگی‌ها و کارکردهای منطق از منظر و منطق صوری (مدرن)	۳۰
سیر تحولات منطق مدرن	۳۲
مبحث دوم؛ جایگاه و اهمیت منطق در نظام حقوقی	۳۴
گفتار اول؛ دانش منطق و نظام حقوقی	۳۴
نقش برجسته‌ی منطق حقوق در نظام حقوقی	۳۵
مقام اقناع	۳۷
مقام اجرا	۳۹
گفتار دوم؛ جایگاه منطق حقوق در ساختار نظام حقوقی ایران	۴۱
شاکله و ساختار نظام حقوقی ایران و منطق حقوق	۴۱
گفتار سوم؛ تأثیر مبانی و غایات حقوق در منطق حقوقی	۴۵
تأثیر اهداف در منطق حقوق و راه حل‌های معقول	۴۶
گفتار چهارم؛ عناصر مشترک در علم منطق	۴۹

فصل دوم: مفاهیم و مسائل

مبحث نخست؛ اصول تعریف و فهم مفاهیم و ماهیات حقوقی.....	۵۴
گفتار اول؛ تعریف منطقی و عناصر شناسی.....	۵۴
شرایط تعریف.....	۵۴
شیوه‌های تعریف.....	۵۴
عناصر شناسی.....	۵۵
گفتار دوم؛ روش فهم صحیح مفاهیم و مسائل.....	۵۶
گفتار سوم؛ شناخت ماهیات و قضایای حقوقی.....	۵۹
ماهیات حقوقی.....	۵۹
شناخت قضایای حقوقی.....	۶۰
گفتار چهارم؛ فهم تاریخی و گستره معرفتی.....	۶۰
پیشینه تاریخی و الفاظ قانون.....	۶۳
مبحث دوم؛ مفاهیم حقوقی و مصداق‌های آن.....	۶۶
گفتار اول؛ تبیین مفاهیم اجزاء قضایای حقوقی.....	۶۶
گفتار دوم؛ زبان حقوق و مفاهیم عرفی.....	۶۸
گفتار سوم؛ مفاهیم حقوقی و مصادیق خارجی.....	۶۹
گفتار چهارم؛ نقد و تعارضات منطقی.....	۷۱

فصل سوم: استدلال برهانی و تحقیق علمی

مبحث نخست؛ استدلال‌های برهانی و روش قیاسی در حقوق.....	۷۸
گفتار اول؛ برهان و تحقیق علمی.....	۷۸
انواع برهان.....	۷۹
شرایط مقدمات برهان.....	۸۰
گفتار دوم؛ انواع استدلال حقوقی.....	۸۱
۱. استدلال استنتاجی و اثباتی.....	۸۱
۲. استدلال انگیزشی.....	۸۲
۳. استدلال اقناعی و توجیهی.....	۸۲

۸۳	روش برهانی و استدلال حقوقی
۸۴	گفتار سوم؛ خصایص استدلال‌های حقوقی
۸۴	۱. بدیهی‌الانتاج نبودن استدلال‌های حقوقی
۸۵	۲. تأثیر هنجارها و ارزش‌ها در استدلال‌های حقوقی
۸۵	۳. تأثیر نتیجه در مقدمات برهان حقوقی
۸۵	۴. رجحان ارزش‌ها و مقبولیت اجتماعی بر قواعد حقوقی
۸۶	۵. ضرورت مخاطب‌شناسی در استدلال‌های حقوقی
۸۷	گفتار چهارم؛ شرایط‌های استدلال حقوقی
۸۸	نسبت دلیل و مدعی در استدلال‌های حقوقی
۸۹	مبحث دوم؛ روش قیاس در منطق حقوق
۸۹	گفتار اول؛ استدلال منطقی در علوم قیاسی و علوم تجربی
۹۰	حقوق و علوم قیاسی
۹۲	گفتار دوم؛ عقلانیت منطقی و جزم‌گرایی
۹۳	جزم‌گرایی در حاکمیت ضوابط منطقی‌انداز
۹۵	گفتار سوم؛ کاربرد و موانع روش قیاسی در حقوق
۹۶	موانع منطق قیاسی در استدلال‌های حقوقی
۹۶	۲. فقدان رابطه‌ی استنتاجی در وضع قوانین
۹۷	۳. مداخله‌ی قواعد برون منطقی در استدلال‌های حقوقی
۹۸	قیاس معکوس یا قهقرایی
۱۰۱	گفتار چهارم؛ منطق قیاسی و حقوق طبیعی
۱۰۱	منطق قیاسی و حقوق پوزیتیویستی
۱۰۲	کاربرد روش‌های قیاسی در منطق خطابی

فصل چهارم: اصول و قواعد استدلال حقوقی

۱۰۶	مبحث نخست؛ اصول و قواعد معتبر در استدلال‌های حقوقی
۱۰۶	گفتار اول؛ حجّت‌های منطقی و شبه منطقی
۱۰۸	گفتار دوم؛ دلایل تجربی و عینی

گفتار سوم: استدلال مبتنی بر تفکیک و تبیین مفاهیم.....	۱۱۱
گفتار چهارم: اصول استقرایی (قواعد استنباطی).....	۱۱۲
مبحث دوم: اصول و قواعد عرصه‌ی استدلال (توییک‌های حقوقی).....	۱۱۴
گفتار اول: قواعد استدلال در منطق حقوق.....	۱۱۴
گفتار دوم: اصول و قواعد ناظر به روش‌های تفسیری حقوق (توییک‌های حقوقی).....	۱۱۶
۱. حجت مفهوم مخالف.....	۱۱۷
۲. استدلال بر مبنای مشابهت.....	۱۱۷
۳. استدلال بر اساس اولویت.....	۱۱۸
۴. استدلال بر مبنای قیاس کمال سیستم حقوقی.....	۱۱۸
۵. استدلال بر مبنای فرض انسجام و هماهنگی نظام حقوقی.....	۱۱۹
۶. استدلال سیستماتیک یا نظام‌مند.....	۱۱۹
۷. استدلال روانشناختی.....	۱۲۰
۸. استدلال از طریق برهان خلف.....	۱۲۰
۹. استدلال تاریخی.....	۱۲۰
۱۰. استدلال اقتصادی.....	۱۲۱
۱۱. استدلال فرجام‌شناختی، یا غایت‌گرایانه.....	۱۲۲
۱۲. استدلال بر اساس نمونه.....	۱۲۲
۱۳. استدلال طبیعت‌گرایانه یا بر مبنای طبیعت اشیاء.....	۱۲۲
گفتار سوم: شهود و اشراق حقوقی و قضایی.....	۱۲۳
گفتار چهارم: منطق تکلیفی (دئونتیک) و منطق حقوق اسلام و ایران.....	۱۲۸
منطق حقوق اسلامی.....	۱۳۰
منطق حقوق حاکم بر نظام حقوقی ایران.....	۱۳۲

فصل پنجم: مناظرات حقوقی

مبحث نخست: مناظرات حقوقی.....	۱۴۰
گفتار اول: جدل و مناظره.....	۱۴۰
گفتار دوم: مشهورات و مبادی جدل و مناظره.....	۱۴۲

۱۴۳	۱. مشهورات حقیقی
۱۴۳	۲. مشهورات ظاهری
۱۴۳	۳. شبه مشهورات
۱۴۴	گفتار سوّم؛ مقدمات و روش های مناظره
۱۴۶	روش های مناظره
۱۴۸	گفتار چهارم؛ توفیق و اخلاق مناظرات
۱۴۹	آداب مناظره
۱۵۴	بحث دوّم؛ مغالطات منطقی در استدلال های حقوقی
۱۵۴	گفتار اوّل؛ سبسط و مغالطه
۱۵۶	گفتار دوّم؛ عناصر مغالطه: ذاتی و عرضی
۱۵۷	۱. اجزاء ذاتی مغالطه
۱۵۷	گفتار سوّم؛ مغالطات لفظی و معنایی
۱۵۸	مغالطه های لفظی
۱۵۹	مغالطه های معنایی
۱۵۹	گفتار چهارم؛ مصادیق مغالطات
۱۶۰	استفاده از مشترک های لفظی
۱۶۰	۱. تعمیم ناروا
۱۶۱	۲. چیزی را که باید به اثبات برسد، مسلّم فرض می شود (مصدّره به مطالب)
۱۶۲	۳. بسط گستره مصداق بحث
۱۶۲	۴. تحریک و عصبانی کردن طرف مقابل
۱۶۲	۵. اقتباس نتیجه از تعمیم های روا و ناروا
۱۶۳	۶. استفاده از واژگان و استعاره هایی به مقتضای حال
۱۶۳	۷. انتساب استدلال به یک منشأ دیگر
۱۶۴	۸. استفاده از واژه های مبهم و مجمل
۱۶۶	۱۰. استفاده از کنایه
۱۶۶	۱۱. طبقه بندی کردن کلام
۱۶۷	۱۲. تفکیک میان قول و عمل و یا نظریه و کاربرد

۱۳. پیدا کردن برخی از تالی فاسدها و نتایج نامطلوب ۱۶۷
۱۴. استفاده از معانی نامعلوم ۱۶۸
۱۵. استفاده از دلیل نادرست ۱۶۹
۱۶. ایجاد هیاهو و جنبه شخصی دادن به مسأله ۱۷۰
۱۷. ارزیابی یک طرفه ۱۷۰
۱۹. ایجاد خلل ۱۷۲
۲۰. تخلف گریز ۱۷۲
۲۱. سنت کرای و سنت گریزی ۱۷۳
۲۲. طرد نفوق دیگر ۱۷۴
۲۳. عدم سابقه و مجرد ۱۷۴
۲۴. مغالطه کنه و راجحه ۱۷۵
۲۵. فضا سازی ۱۷۶
۲۶. تحریف مستندات ۱۷۷
- فهرست منابع ۱۸۰

پیش گفتار

اندیشه، گوهر وجود انسان و فصل ممیز او از سایر موجودات است؛ بشر می‌تواند بر بال این اصل مهم بنشیند و تا مرز بیکران‌هی هستی پیش رود. تسخیر طبیعت، فهم و اثبات حقایق از جمله توانایی‌های خرد بوده و در افق درک عقلانی اشیاء است که می‌شود به تعریف مبتنی بر شناخت آنها دست یافت؛ به واسطه‌ی چنین توانایی‌ای است که می‌توان به اتکای معلومات، مقدماتی به وجود آورد تا در پرتو آن به مجهولات مطلوب در قالب نتیجه نائل آمد؛ این همان استدلالی است که علوم محصول و مولود آنند.

تاریخ، روایتگر تلاش و سرانجام دانشمندان فرزانه است که ویژگی اصلی آنها بهره‌پروری صحیح از اندیشه‌ی موجود در وجودشان بوده؛ برخی از فرزندگان کوشش خود را معطوف نظام‌بندی به اسلوب اندیشه نموده‌اند و سعی داشته‌اند تا قواعد و اصول آن را منقح سازند، شرایط و اشکال مختلف تعریف و استدلال را تبیین نمایند، معیارهای تعریف و استدلال معتبر را بیان دارند و استنتاج صحیح را از غیر آن بازتابانند؛ این خدمات شایان توجه، در قالب علمی به نام منطق به جامعه‌ی انسانی عرضه شد؛ خدمات قابل توجهی که این علم به سایر علوم و حیات معقول اجتماعی نموده در تاریخ علوم مضبوط است.

در برهه‌ای از زمان که شکاکان در حقانیت حقیقت تشکیک نموده و بیان داشتند که: «حقیقت در جیب من است»^۱ مجاهدت علمی فیلسوفانی چون ارسطو بثمر نشست و با طرح علم منطق در جامعه، ضوابط درست

فکر کردن و نتیجه‌گیری صحیح، ارائه گردید. در راستای تلاش عالمان متاله بود که تیر شکاکان به سنگ خورد و راه برای کشفیات علمی در سایه‌ی استدلال صحیح، باز شد.

عرصه‌ی دانش و معرفت بشری در سایه سار یقین است که می‌تواند به سوی تعالی حرکت کند. دانش منطق، محک اصلی برای صحت و سقم چنین آوری است؛ شیخ الرئیس، ابن سینا می‌فرماید: «هر دانشی که به ترازو نخته نشود یقین نبود، پس به حقیقت دانش نبود».^۱

حقوق نیز برسان سایر علوم در اثبات، استنتاج و استدلال محتاج علم منطق بوده و راه‌های منطقی لازم است تا به وسیله‌ی آن بتوان اندیشه‌ی صحیح را از غیر آن باز شناسد؛ ضوابط منطق در حقوق، عیار حقیقت را معلوم می‌دارد؛ بسط مرزهای دانش این علم رهین استدلال منطقی است؛ تنها با این ابزار می‌شود علم ترا را به قله‌های کمال مطلوب رساند.

در طی دهه‌های گذشته که مشغول تحصیل و تدریس در رشته‌های علمی فقه و حقوق هستم، بعضاً شاهد استدلال‌های ملال‌آوری بودم که تنها صورتی بود، قواعد و مرزهای علوم حقیقی و انتزاعی، در آنها رعایت نمی‌شد. خلط مبانی علوم، موجب پدید آمدن اشکالات جدیدی در نتایج می‌شود به نحوی که حتی گاهی مسیر دست‌یابی به حکم مطابق با واقع را دچار انحراف از مسیر می‌نماید؛ به همین دلیل نیاز به منطق حقوق را با تمام وجود درک می‌کردم، علاوه بر آنکه درک بهتر مباحث مربوط به فلسفه‌ی حقوق که به طور مستقیم با مبانی و استدلال درگیر است، محتاج ورود به

۱. ابوعلی سینا، دانشنامه‌ی علانی، با مقدمه‌ی دکتر محمد معین، (تهران: انجمن آثار

مباحث منطق حقوق می‌باشد؛ البته دادرسان و وکلاء که دانش آموختگان رشته‌های فقه و حقوق‌اند نیز به دلیل نیاز به استدلال در آراء و نظریات خویش سخت به این علم نیازمندند؛ از این رو درسی در دوره‌ی کارشناسی در گروه حقوق دانشگاه خوارزمی با نام «منطق حقوق» طراحی و در شورای دانشگاه به تصویب رسید. نوشتار در پیش رو ماحصل سالیان متمادی تدریس این درس است که ابتدا به صورت جزوء ارائه می‌شد و اینک به لطف الهی به ریو، طبع آراسته گردیده است. امیدوارم این انجام وظیفه، قرین صدقی باشد که مباحث رضایت خداوند بزرگ را فراهم آورد.

به یقین دعای خیر هائیکان در وهله‌ی نخست بدرقه‌ی همه‌ی اساتیدی خواهد بود که آثار علمی امروز در حقیقت دست مایه‌ی تلاش آن گرامیان افلاک نشین است و در وهله‌ی بعد بهار همه‌ی دانش پژوهان عزیز خواهد بود که با همت والا و نیت خالص در راه توسعه‌ی علوم و از جمله، دانش حقوق گام بر می‌دارند.

بر خود فرض می‌دانم قدردانی خویش را از محسّر و فرزندانم ابراز دارم که با صبوری، مشوقم بودند و همچنین از نشر گرامی صمیمانه و صادقانه سپاسگزارم.

در انتها لازم است تا از همه‌ی اساتید و محققین گرامیه این درخواست را بنمایم تا از راهنمایی‌های خویش مرا بهره‌مند ساخته و نقائص کار را بر بنده ببخشایند.

غفور خوئینی

عضو هیئت علمی گروه

حقوق دانشگاه خوارزمی